

Romano džaniben

časopis romistických studií | 26. ročník | 2/2019

EDITORKA ČÍSLA:

Helena Sadílková

Seminář romistiky, Katedra středoevropských studií, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

Na obálce:

Małgorzata Mirga-Tas | Three sisters (Tři sestry) | Akryl a textil na plátně – kombinovaná technika,
135 x 135 cm, 2017 | Foto: Marcin Tas

Obsah

Sadílková Helena

Historie a historiografie nucených sterilizací romských žen v Československu a jejich přesahu do současnosti.

Úvod k tematickému číslu Romano džaniben

5

RECENZOVANÁ ČÁST

Gwendolyn Albert

Nucené sterilizace jako projev anticikanismu:

Příklad Československa a České / Slovenské republiky

21

Claud Cahn

Historický oblouk: zjedná připravovaný zákon spravedlnost pro oběti nucené sterilizace v České republice?

43

Lada Viková

V postavení „osob nehodných reprodukce“. Dokumenty svědčící o sterilizaci Romů z protektorátu během 2. světové války

71

Maija Runcis

Sociální stát a nucená sterilizace – švédská zkušenost

107

NERECENZOVANÁ ČÁST

Štefan Ivanco

Násilné sterilizácie na Slovensku:

Dvadsať rokov odvahy a angažovanosti rómskych žien

127

Ruben Pellar, Zbyněk Andrš

Historie jedné iniciativy ze sklonku osmdesátých let:

Sterilizace romských žen a romštináři

141

Paul Ůfner, Bert de Rooij, Zbyněk Andrš, Ruben Pellar

Odkupování plodnosti. Výzkum sterilizačních praktik týkajících se romských žen v Československu, který provedli Paul Ůfner a Bert de Rooij z pověření sdružení Vereniging Lau Mazirel a nadace Stichting Informatie over Charta 77.

Překlad zprávy z roku 1990 včetně jejích příloh.

147

Zbyněk Andrš
 Rozhovor k dokumentaci sterilizací romských žen
 (Chminianske Jakubovany, 1988) 217

Lada Viková
Šunen Roma so pes kerel, kajso hiros ma domuken /
 Pocta skupině Čercheň z Rokycan 231

Małgorzata Mirga-Tas
Ko me som, sar andre koda saworo dogielom,
to me dadengri bući, he waś koda tencie palikieraw... /
 Kdo jsem a jak jsem ke všemu dospěla,
 to je zásluha mých rodičů, a proto jim za to děkuji... 239

RECENZE | ANOTACE

Claude Cahn: *Human Rights, State Sovereignty and Medical Ethics: Examining Struggles Around Coercive Sterilisation of Romani Women* (Edit Szénássy) 251

European Roma Rights Center: *Coercive and Cruel: Sterilisation and Its Consequences for Romani Women in the Czech Republic (1966-2016)* (Tomáš Reichel) 255

Zuzana Jurková: *Romští hudebníci v 21. století. Rozhovory s Olgou Fečovou, Josefem Fečem, Pavlem Dirdou a Janem Duždou / Romani music in the 21st century. Interviews with Olga Fečová, Josef Fečo, Pavel Dirda and Jan Dužda* (Lada Viková) 259

Vera Sokolova: *Cultural Politics of Ethnicity: Discourses on Roma in Communist Czechoslovakia* (Victoria Shmidt) 263

Recenze | Anotace

Claude Cahn

*Human Rights, State Sovereignty and Medical Ethics:
Examining Struggles Around Coercive Sterilisation of Romani Women*
/ Edit Szénássy

European Roma Rights Center

*Coercive and Cruel: Sterilisation and Its Consequences for Romani Women
in the Czech Republic (1966–2016)*
/ Tomáš Reichel

Zuzana Jurková

*Romští hudebníci v 21. století. Rozhovory s Olgou Fečovou, Josefem Fečem,
Pavlem Dirdou a Janem Duždou – Romani Music in the 21st Century.
Interviews with Olga Fečová, Josef Fečo, Pavel Dirda and Jan Dužda*
/ Lada Víková

Vera Sokolova

Cultural Politics of Ethnicity: Discourses on Roma in Communist Czechoslovakia
/ Victoria Shmidt



European Roma Rights Center

Coercive and Cruel: Sterilisation and Its Consequences for Romani Women in the Czech Republic (1966–2016)

(Nucené a kruté: Sterilizace a její důsledky pro romské ženy v České Republice 1966–2016)

Budapest, European Roma Rights Center, 2016, 81 s., ISBN 978-963-89916-4-5

Evropské centrum pro práva Romů (dále jen ERRC) se od poloviny devadesátých let zaměřuje na boj s diskriminací Romů po celém světě, Českou republiku nevyjímaje. Ta se do hledáčku této organizace dostala již v počátku její existence, převážně pro rasově motivované fyzické útoky během devadesátých let. Později se její pracovníci zabývali i dalšími tématy, zejména segregací ve vzdělávání. O nucených sterilizacích prováděných na romských ženách informovala ERRC poprvé roku 2000 článkem publikovaným v *Roma Rights Journal*, který se opíral o kapitolu věnovanou sterilizacím v publikaci *Struggling For Ethnic Identity, Czechoslovakia's Endangered Gypsies* (Tritt 1992). Od té doby se tomuto tématu (a především probíhajícími soudními procesy usilujícími o odškodnění) ERRC průběžně věnovalo, až nakonec roku 2016 vydalo zde recenzovanou komplexní publikaci *Coercive and Cruel / Nucené a kruté*.

Struktura recenzovaného dokumentu je bezmála stejná jako v knize *Body and Soul: Forced Sterilization and Other Assaults on Roma Reproductive Freedom*, která je zaměřena na Slovensko (Center for Reproductive Rights a Poradna pre občianske a ľudské práva 2003, dále jen *Body and Soul*, dostupná je též ve slovenštině pod názvem *Telo i duša*).¹ Snad by se dalo hovořit i o přímé inspiraci – byť to není nikde výslovně uvedeno – s ohledem na podobné tematické zaměření a právně-aktivistický diskurs – snahu o vytvoření informačních kanálů využívaných v afirmativních akcích na poli národní a mezinárodní justice. To je koneckonců v publikaci věnované situaci v ČR jasně deklarováno: jedním z explicitně formulovaných cílů výzkumu, prováděného za účelem sepsání tohoto textu, bylo „[...] objevit nové cesty a poskytnout nové nástroje poškozeným ženám, aby se mohly domoci nápravy“ (s. 69). Co se týče struktury, zpráva o situaci ve Slovenské republice začíná doporučeními, adresovanými

¹ Viz též text Š. Ivanca v tomto čísle *RDž*, shrnujícím vývoj boje za uznání a odškodnění žen nuceně sterilizovaných na Slovensku včetně reakce slovenské veřejnosti na tuto publikaci – pozn. red.

různým institucím od jednotlivých národních resortů až po instituce mezinárodní a i dále. Text je formulován s ohledem na pole působnosti svých předpokládaných adresátů, většinou se zaměřením na potřebu ustanovení konkrétních legislativních opatření pro potírání diskriminace; následně předkládá přehled metodologie (především týkající se sběru dat, vyhledávání a zpracovávání svědectví konkrétních slovenských žen); další kapitolou je historický exkurz, nastiňující socio-politickou atmosféru období, v němž ke sterilizacím na Slovensku docházelo. Publikace končí svědectvími žen, tříděnými podle způsobu a okolností provedených sterilizací.

Recenzovaný text je koncipován velmi podobně, kromě toho, že v něm najdeme navíc i kapitoly o lidských právech a legislativě. *Body and Soul* tak působí více aktivisticky, neboť těžištěm textu je kontrast životních příběhů žen a doporučení příslušným institucím (která místy působí až apelativně, spíše než jako předkládání návrhu). V publikaci věnované České republice pak – byť se autoři záměrem textu netají a nepovažují ani za náhodu, že vychází rok poté, co vláda zamítla návrh zákona o odškodnění protiprávních sterilizací – čtenář nalezne širší uchopení tématu a jeho zasazení do kontextu historického, legislativního a celosvětového. Zpracování a prezentování svědectví žen je stejné.

Nyní již podrobněji k obsahu recenzované publikace. Po krátkém úvodu informuje o sterilizaci z lidskoprávní perspektivy. Zde pojednává o etice sterilizačního procesu (např. předpoklad plné informovanosti pacienta), obecně platných principech (mj. že se sterilizace dle Mezinárodní federace gynekologie a porodnictví nikdy nepovažuje za život zachraňující zákrok – s. 11 – čímž mnohdy lékaři zdůvodňovali její provedení) a stručně shrnuje světovou historii tohoto fenoménu. Do této části zahrnuje i informace o aktuálních afirmativních snahách a opatřeních jednotlivých států (zvláště evropských, dále např. i USA a Peru). Krátce představuje např. pozitivní opatření Německa, která umožňují německým obětem nucených sterilizací od r. 1980 čerpat paušální platby z fondu založeného za tím účelem a od r. 1988 uplatňovat nárok na měsíční důchod.

V následující kapitole kniha poukazuje na aparáty konkrétních lidskoprávních institucí mezinárodní působnosti a dokládá jejich činnost příklady procesů vedených konkrétními ženami, které před Evropským soudem pro lidská práva soubor o odškodnění se svým státem vyhrály. Jedná se o tři případy z České republiky, tři ze Slovenska a jeden z Maďarska. Pro ilustraci zde uvádím jeden z těchto příběhů (s. 19):

„Případ Ferenčíková proti České republice byl uzavřen s přátelským urovnáním mezi žadatelem a Českou republikou v srpnu 2011. V roce 2005 okresní soud v Ostravě rozhodl, že žalobkyně byla sterilizována bez dobrovolného souhlasu, a nařídil nemocnici učinit veřejnou omluvu. Zadostiučinění v peněžní formě bylo žalobkyni zamítnuto v důsledku uplynutí promlčecí doby. Nejvyšší a Ústavní soudy zamítly odvolací žádost o finanční odškodnění. V důsledku toho žadatel zaslal stížnost k ESLP, v reakci na což vláda přistoupila k nabídce na přátelské mimosoudní urovnání ve výši 10.000 EUR.“

V další kapitole je pozornost obrácena k ČSR a ČR. Nejprve autoři představují legislativní stránku věci, a to od počáteční iniciativy provádění sterilizací vytvořením Směrnice o provádění sterilizací z r. 1971, až do nejnovější legislativní úpravy (zákon o zdravotních službách z r. 2011). Kapitola věnovaná společenskému a institucionálnímu kontextu čtenáři v první části osvětluje pozadí motivace politických kroků v ČSR, jakožto snah o korigování rodinné politiky s cílem jednotné a „zdravé“ společnosti, informuje o zdravotních zprávách opatřených na zakázku Komise vlády České socialistické republiky pro otázky cikánského obyvatelstva, a v části druhé, jakoby do protikladu, staví kritiku těchto praktik, opět převážně z místního prostředí. Zde se jedná především o reakci Charty 77 (1978) a zprávu ombudsmana Motejla (2005), stručně pak o kritiku mezinárodních organizací (ERRC, HRW, CEDAW). První část

knihy je završena přehledem střetů afirmativních snah s českou politickou scénou, a to až do r. 2016.

Druhá část publikace je věnována osobním příběhům dvaadvaceti sterilizovaných žen, cíleně vybraných z různých koutů republiky (sedm z Mostu, sedm z Ostravy, tři z Krnova, tři ze Vsetína, dvě z Prahy, jedna z Loun a jedna z Frýdku-Místku). Jak je uvedeno v příloze publikace (s. 79):

„Záměrem bylo pokrýt různé zkušenosti poškozených žen. Podstatnými motivy byly: nátlak sociálních pracovníků na podstoupení zákroku, bez nároku na finanční či jinou kompenzaci (osm případů); finanční motivování sociálními pracovníky k podstoupení zákroku (tři případy); provedení sterilizace po druhém nebo třetím císařském řezu proti vůli ženy (dva případy); případy, kde o sterilizaci rozhodli lékaři ze zdravotních důvodů (tři případy při nebo krátce po prvním císařském řezu, dva případy bezprostředně po porodu, dva případy, ve kterých se doktoři potýkali se svými neúspěchy, a nakonec dva případy provedení sterilizace během operace údajného nádoru.“

Na základě zmiňovaných motivů je tato část, opět po vzoru *Body and Soul*, dělena na podkapitoly, které sestávají z informací k dílčím tématům, jimiž prostupují úryvky svědectví poškozených žen. Touto metodou publikace čtenáři neposkytuje kompletní životní svědectví konkrétních žen, ale zdůrazňuje jejich stěžejní části. Nabízí tak informace v širší perspektivě, obohacené o osobní zkušenosti poškozených žen.

Publikace ve své celosti čtenáři představuje toto téma komplexně v jeho historickém vývoji, od prvních právních podkladů, jež v ČSR tuto praxi umožnily vykonávat legálně, přes svědectví samotných poškozených žen, až po kritiku neschopnosti politické reprezentace nést za proběhlé skutečnosti odpovědnost formou reparačních opatření.

Tomáš Reichel²

Literatura

- Tritt, R. 1992. *Struggling For Ethnic Identity, Czechoslovakia's Endangered Gypsies*. New York: Human Rights Watch.
- Wells, J. 2000. Silent attack: A campaign of sterilisation of Romani women. *Roma Rights Journal*. 12. 4. 2000. Dostupné z: <http://www.errc.org/roma-rights-journal/silent-attack-a-campaign-of-sterilisation-of-romani-women> [cit. 2019–1–20].
- Center for Reproductive Rights a Poradna pre občianske a ľudské práva. 2003. *Body and Soul: Forced Sterilization and Other Assaults on Roma Reproductive Freedom in Slovakia*. New York: Center for Reproductive Rights. Dostupné na: https://www.reproductiverights.org/sites/crr.civicactions.net/files/documents/bo_slov_part1.pdf [cit. 2019–1–20].

² Tomáš Reichel je studentem oboru romistika na Katedře středoevropských studií FFUK.
E-mail: tomas.reichel97@gmail.com

